

Miguel de Unamunoren nazionaltasuna eta Sabino Aranaren nazionalismoa (*Begirada xamurreko behiaren marruma*)

Federico Higón Jna.

Idazlea eta irakaslea.

El presente artículo recibió el primer premio en la categoría de adultos, sección de euskera, del I Concurso de Ensayos Miguel de Unamuno, convocado por Bidebarrieta Kulturgunea (Ayuntamiento de Bilbao) y fallado el 21 de diciembre de 1998 por un jurado integrado por Xabier Kintana, Andolin Eguskitzza y Pruden Garzia, actuando como secretario Joseba Agirreazkuenaga.

Artikulu honek helduen mailako lehenengo saria jaso zuen Bidebarrieta Kulturguneak (Bilboko Udala) antolatutako Miguel de Unamuno I. Saiakera Lehiaketan. Saria 1998ko abenduaren 21ean eman zuen Xabier Kintanak, Andolin Eguskitzak eta Pruden Garziak osatu epaimahaiak; idazkari lanetan Joseba Agirreazkuenagak jardun zuen.

The present article received first prize in the adult category, Euskera section, of the First "Miguel de Unamuno" Essay Competition, convened by Bidebarrieta Kulturgunea (Town Council of Bilbao) and awarded on December 21st 1998 by a jury formed by Xabier Kintana, Andolin Eguskitzza and Pruden Garzia, with Joseba Agirreazkuenaga acting as secretary.

Nazionalismoa eta Nazionaltasuna. Atarikoak.

Idazpuruan agertzen diren bi termino horiek lan honen gakoa izango dira. Kontzeptu horien bereizketa nagusia beren dinamismoan datza. Azaldu behar dut lan honetan bi kontzeptu horiei buruz egiten dudan definizioa neurri handi batean Unamunorena dela. Baina hori ez da egia guztia; lehen definizio zabala Unamunorena bada ere, definizio horren ondorio eta zehaztasunetan nire iritziak agertuko dira. Zerbait aurreratzekotan, esango nuke Unamunoren ustez nazionalismoa egoera geldoa, estatikoa dela, eta nazionaltasuna, aldiz, proiektu dinamikoa. Areago, esan behar dugu nazionalismoa erregionalismo-arekin identifikatuta agertzen dela; beraz, Euskal Herria edo Katalunia entitate estatikoak, proiekturik gabekoak dira (erregioak). Unamunoren aburuz, Espainiak bere proiektua, bere nazionaltasuna, bilatu beharko luke. Bestela, nazionalismoan eroriko litzateke, nazioa, hots, proiektu historikoa izan ordez, erregio, hau da, entitate estatiko bihurtuko bailitzateke. Ondorioz, nazionalismoaren ikuspegia eta pentsamoldea atzerakoiak dira zeharo:

“Y la significación de nuestros regionalismos españoles es, precisamente, el de ser un tejido de intereses y no de ideales. El regionalismo es profundamente materialista y, por tanto, conservador.”¹

Aurrerago ikusiko dugu zeintzuk diren Unamunok Espainiaren naziorako desiratzen dituen ideal horiek.

Bestalde, Unamunok pertsonak nazioarekiko behar duen lotura azaltzen digu. *España y los Españoles* liburuaren kapitulu batean, ¡PISTIS Y NO GNOSIS!² izenekoan, adierazten du pertsonak nazioarekiko behar duen sentimendua zein den eta esaten digu nazioak “pistia”, hau da, konfidantza behar duela, eta ez “gnosia”, hots, harreman intelektuala eta hotza, doktrina hutsa. Azken batean, harreman-elementu hauek lehen azalduakoa adierazten dute: pistia lotura dinamikoa da, proiektu historiko batekiko konfidantza da; gnosia, ordea, lotura estatikoa, dogma. Gaineratu behar da denak “herexia” batean duela abiapuntua. Herexia aukera pertsonala dugu. Normalean, historian gertatu dena izan da herexiatik pistira igaro dela eta, azkenean, pisti hori dogma, gnosi, bihurtu dela (Unamunok kristautasunaren historian deskribatzen du prozesu hori; esan gabe doa erlijioaren egungo egoera gnosiari, dogmari, dagokiona dela).

Atariko hauek guztiak kontuan hartuta, lan honen asmoa azaldu besterik ez dut. Nire asmoa beste herexia bat egitea da. Unamunoren nazionaltasuna eta Sabino Aranaren nazionalismoa erkatu nahi ditut. Eta, idazlan honen

¹ MIGUEL DE UNAMUNO. *Inquietudes y Meditaciones*. 149 or., Afrodísio Aguado S. A., Madril, 1957.

² MIGUEL DE UNAMUNO. *España y los Españoles*. 31-35 orr., Afrodísio Aguado S. A., Madril, 1955.

amaieran, gaur egungo kritikak eta nire konklusioak adieraziko ditut (jakina, neure erara erkatu eta uztartuko ditut bi osagai horiek, besteren baten aburuz, uztartu baino gehiago nahastea bada ere.).

1. Nazionalismoa eta nazionaltasuna. Hainbat elementuren erkaketa

Gorago aipatu dudana bezala, lanak bi zati izango ditu. Lehen zatian, atarikoetan azaldu dudana xehetasun gehiagoz azaltzen saiatuko naiz. Horretarako, puntu nagusi batzuk izango ditut ardatz eta horien inguruan autore bien ideiak (edo nire interpretazioak) adierazi eta elkarrekin alderatu-ko ditut. Hona hemen funtsezko puntu edo kontzeptu horiek:

- Patriotismoa vs. internazionalismoa
- Historia
- Arraza
- Hizkuntza
- Euskalduna bera
- Baserría vs. industrializazioa
- Espainia vs. Euzkadi

PATRIOTISMOA VS. INTERNAZIONALISMOA

Unamunoren ustez, patriotismoa eta internazionalismoa nazioa definitzeko indar dialektiko biak dira. Patriotismoa nazioaren *edukina* da eta internazionalismoa, berriz, nazioaren *forma*. Bestela esanda, patria gainditzen duen xede baterako da nazioa; xede supra-nazionala behar du, zeinetan nazio guztiak batzen diren. Internazionalismoa, beraz, nazio ororen helburua dugu. Internazionalismoa jomuga ez duen herri bat antzua da; ikus dezagun ideia hori Unamunoren hitzetan:

“Sobre la base de común hermandad se asienta la diferenciación de los pueblos, y en el llamado internacionalismo apunta la integración final de todos ellos. Sólo por la integración y para ella la diferenciación se justifica, y sólo se cumple porque en su seno, cual íntimo motor, como inconsciente resorte, palpita la armonía futura.”³

Hortaz, Unamunoren nazioaren kontzeptua argi dago. Patriaren ideia defendatuko du, beti eta nazioen arteko harmonia horretara irekia baldin badago. Beste kontu bat zehaztea litzateke zeini dagokion patria-nazioa izatea, hau da, zein den azken proiektu edo xede horretan parte har dezakeen subjektua. Erantzuna argi eta garbi dago: Espainia. Unamunoren iritziz, Espainiako herri guztiek sentitu behar dute espainol, Espainia ideal horren

³ *Ibid.* 94. or.

zati. Hori da baldintza gizaki, lur honetako eta munduko hiritar sentitzeko. Beraz, euskaldunak, azken harmonia supra-nazional horretan parte hartu nahi izanez gero, espainola izatea ezinbesteko baldintza du. Honela dio Unamunok:

“El que mi paisano, el aldeano vasco, que no distingue más que entre *euskaldunak*, los que como él hablan, aquéllos con quienes en su *euskera* o vascuence puede entenderse, y *erdaldunak*, todos los demás, los que hablan cualquier *erdara*, o lengua extraña, el que ese mi país se sienta español, de una España ideal, puesto que no conoce, es un medio pedagógico para que llegue sentirse hombre, hijo de la tierra, ciudadano del mundo”⁴

Beraz, Unamunoren aburuz, nazionaltasuna kontzeptu irekia da, kontzeptu supra-nazionala, beste herri guztiekiko harmonia. Nazionalismoa edo erre-gionalismoa, aldiz, proiektu itxi bezain antzua.

Unamunoren kontzeptu ireki horretatik oso urrun dago Sabino Aranaren pentsaera. Izan ere, Aranak kanpoko politika guztietatik aldendu nahi du eta kanpoko politika horietan sartuta, dudarik gabe, espainola ere badago. Javier Corcuera eta Yolanda Oribek *Historia del Nacionalismo Vasco en sus documentos* liburuaren lehen atalean argi erakusten digute gai honetaz zein den Sabino Aranaren pentsaera. Honela dioskute:

“Partiendo de la idea de que la única política no extranjerista es el tradicionalismo, Arana emprende la tarea de reconstruir lo bueno de la tradición. Sus planteamientos son iguales a los de los tradicionalistas españoles aunque aplicados a la historia vasca: superioridad de la democracia tradicionalista sobre la liberal, ruralismo y antiindustrialismo”.⁵

Hortaz, bi desberdintasun nabarmen ondoriozta ditzakegu aurreko aiputik. Batetik, bi subjektu desberdin ditugu: Unamunorena Espainia da eta Aranarena Euzkadi. Bestetik, subjektu horietarako nahi duten politika mota ere desberdina da. Unamunok Espainia zabaldu nahi du mundu liberalera eta Aranak, berriz, Euzkadi tradizioan utzi nahi du.

Gaur egun, planteamendu horrek manikeo samar ematen du. Nazionalismo guztiak itxiak eta atzerakoiak direla eta liberalismo guztiak edo mundura zabaltze guztiak herri baten nortasuna ezabatzen dutela pentsatzeak sinpleke-ria dirudi.

Baina autore bi horiek arazo eta eztabaida hori posible egin dute eta uste dut bata bestea bezain garrantzitsuak direla nork bere irtenbidea bila dezan.

⁴ *Ibid.* 95. or..

⁵ JAVIER CORCUERA, YOLANDA ORIBE. *Historia del Nacionalismo Vasco en sus documentos* 26-27 orr., Eguzki Argitaldaria. Bilbao, 1991. Lan honen lehen liburukiaren lehen atala, “El pensamiento político de Sabino Arana y Goiri”, erabiliko dut Sabino Aranari buruz hitz egiteko, uste baitut bertan Aranaren pentsaerari buruzko sintesi ona egiten dela.

Nirea -eta puntu honetan lanaren bigarren zatiaren aurrerapena ari naiz egiten- Unamunok Espainiarako eskatzen duen proiektua Euskal Herrirako eskatzea litzateke. Hau da, Euskal Herria zabaldu behar da mundura. Euskaldunak berez izan behar du munduko hiritarra eta gizakia (hala nahi badu, jakina!).

HISTORIA

Orain jorratu behar dugun puntu honek lotura handia du aurrekoarekin. Izan ere, historiaren kontzeptua nolakoa, halakoa izango da autore bien pentsaera.

Unamunoren teorian historia proiektuaren ezinbesteko baldintza eta proiektuaren helburua dugu. Ezinbesteko baldintza da, nazionaltasunaren ideia denboran dinamikoa baita, hau da, denboran garatu beharreko ideia. Proiektuaren helburua da, emaitza herri historikoa sortzea baita, hots, Espainia historikoa sortzea (edo berreskuratzea). Beraz, garrantzi handiko kontzeptua da historia; izan ere, historiari ahalbidetzen du nazionalismotik nazionaltasunerako urrats koalitatiboa edo, bestela esanda, espainolismotik espainoltasunera. Espainoltasuna Espainiak proiektu supra-nazionallean parte hartzeko lan egitea litzateke. Espainia beste nazioekin batera nazioarteko azken harmoniara zabaltzea litzateke. Espainiaren egitekoa proiektu horretarako gizon eta emakumeak sortu eta prestatzea litzateke. Ikus dezagun azken ideia hau Unamunoren beraren hitzetan:

“El valor de España es hacer españoles, es decir, hombres que tengan un especial concepto del mundo y de la vida dentro del concepto y el sentimiento que de ellos tiene todo hombre culto, es decir, histórico”.⁶

Garrantzitsua da nabarmentzea Espainiaren proiektu kolektibo hori norbanakoaren proiektua ere badela. Proiektu horretan diharduena pertsona kulturaduntzat hartzen du Unamunok. Hortaz, ematen du proiektu hori politikoz gain pedagogikoa ere badela. Bestela esanda, norberaren autorrealizazioak nazioaren errealizazioarekin du harreman estua. Espainiaren kontzeptua munduko nazio guztien harmoniarekin bat datorrenez, munduaren kontzeptua ere bada eta gizon-emakumeek ikasi behar dute mundu horretan bizitzen. Espainiarako nahi diren baloreek munduko herri guztien azken harmoniarako balio behar dute. Horra hor pedagogiaren zeregina.

Unamunoren nahia historian antihistorikoa dena aurkitzea da. Historian betierekoa aurkitzea, hau da, nazionaltasunaren zerizana. Iraganean Espainiaren patua, etorkizuna, bilatu nahi du. Honela dio:

⁶ MIGUEL DE UNAMUNO. *España y los Españoles*. 169. or., Afrodisio Aguado S. A., Madril, 1955.

“Tal vez yazga nuestro lejano porvenir en nuestro remoto pasado, en lo pasado no, en lo eterno, en lo antihistórico, que es el soto-histórico.”⁷

Beraz, historia, batetik, betiereko zerizan hori bilatzeko iraganeko espazioa da eta, bestetik, proiektua gauzatzeko lekua.

Sabino Aranaren ustez, nazioa, Euzkadi, salbatzeko, tradizioa itzuli beharra dago. Tradizio onera itzuli behar da eta, horretarako, kanpoko elementu kutsatzaileak baztertu behar dira. Beraz, Sabino Aranak nekez pentsa dezake nazioarteko patu harmoniko batean. Inoiz harmoniarik izatekotan, Euzkadi independentearen harmonia izango litzateke.

Esan behar dugu puntu honetan bi autoreen arteko kontrajartzea bikoitza dela. Alde batetik, askotan esan dugun bezala, subjektu desberdinez ari dira autore biak, hau da, Unamuno historian Espainiaren izate betierekoa ari da bilatzen eta Aranak, berriz, betiko ohituretara (Lagi Zarrera) itzuliz Euzkadiren esentzia aurkitu nahi du. Bestetik, Unamunoren ikuspuntu liberala dinamikoa-goa da (modernitateak irakatsi digun bezala, progresua eta dinamismoa bata besterekin identifikatzen baditugu), iraganetik etorkizunera doan proiektua dugu eta, Sabino Aranaren proiektuak tradizio onean du oinarri eta ardatz. Alde honetatik, Unamunoren iritzi, Aranak tradizionalista espainolek egiten dituzten oker berak egiten ditu (azken batean, liberalismo modernora ez irekitzea).

Honekin ez dut esan nahi Aranaren nazionalismoan etorkizuneko proiekturik ez dagoenik. Proiekturik egon badago: Euzkadiren independentzia. Hala ere, etorkizuneko proiektu hori gauzatzeko iraganera itzuli behar da eta kanpoko eraginak baztertu behar dira (orduko liberalismoa eta sozialismoa).

Bestalde, gogoratu behar dugu bai Unamunoren liberalismoak bai sozialismoaren teoria klasikoak nazioaren kontzeptua gainditu nahi dutela azken buruan. Edonola delarik ere, ematen du Unamunoren teorian ere azken paradisu bat dugula, helduak diren nazioen arteko harmonian gauzatua.

ARRAZA

Osagai hau guztiz garrantzitsua da, ematen baitu nazioa definitzeko elementurik objektiboena dela (gero hizkuntza dugu baina ez da arraza bezain objektiboa, bezain naturala, bezain fisiologikoa).

Dena den, bereizketa bat egin behar dugu: gauza bat da objektiboki pentsatzea arraza bat dagoela eta beste bat arraza hori osatzen duen gizaki-mul-tzoak inoiz nazio bat eratu duen edo era dezakeen. Lehenengo puntu hau argitzeko -hau da, arraza eta nazioa ez datozela bat-, Unamunoren ondorengo aipua idatziko dut:

⁷ MIGUEL DE UNAMUNO. *España y los Españoles*. 294. or., Afrodísio Aguado S. A., Madril, 1955.

“Pero parece que se toma lo de nación en sentido más espiritual, es decir histórico, y lo de raza en sentido más corporal, anatómico y fisiológico. Hay razas de caballos y de toros, pero no hay naciones de ellos. Ni siquiera los castores, las hormigas y las abejas forman naciones. La raza es, pues, un producto natural -tomando la naturaleza en oposición al espíritu-, mientras que la nación es un producto histórico.”⁸

Aipu horretatik ondoriozta dezakegu espirituaren kontzeptuak gorputza gainditu behar duela. Bestela ere zehaz daiteke ideia hori: historikoa denak, hau da, Espainiaren nazionaltasunak gorputza, fisiologikoa dena (arraz) gainditu behar du. Izan ere, Unamunok badaki euskal arraza badagoela, baina ez du uste euskaldunek Espainiatik kanpoko proiektu historikorik sor dezaketetik. Ondorioa erraza da: arraza ez da nazioa definitzen duen elementua.

Beste muturrean dugu Sabino Arana:

“Para Arana, los pueblos se definen por ella -arrazaz ari dira Javier Corcuera eta Yolanda Oribe-, de tal manera que no habrá ni pueblo ni nación de vascos si no hay raza vasca...”⁹

Erraza da: euskal arrazarik egonez gero, zilegi da ustea (Aranaren iritiz) arraza horrek nazio independentea sortzeko eskubidea duela. Sabino Aranak ez du zalantzarik, Unamunok ere ez. Biek uste dute euskal arraza badela. Aranaren aburuz hori aski da *Euzkadi* nazio independentea dela ziurtatzeko. Javier Corcuera eta Yolanda Oribek honela dioskute:

“Para él, el tradicional Euskal Herria que se traduce como *pueblo del euskera* o *pueblo que habla euskera*, no refleja claramente aquello que define a los vascos como vascos, que es la raza. Por eso prefiere *Euzkadi* que traduce como *conjunto de euzkos* o conjunto de hombres de raza vasca.”¹⁰

Beste era batean esan dezakegu: Euzkadi euzkoek osatzen duten nazioa da eta euzkoak Euzkadin betidanik bizi izan den arraza dira. Hortik aurrera ondorioak erraz ateratzen dira: beste guztiak ez dira euzkoak; beraz, ez dute Euzkadiren proiektuan parte eta esku hartu behar. Areago, eragin ustela bezain txarra dira.

Baina Unamunoren kritika ez da Arana arrazista dela esatea bezain erraza. Unamunok jakin nahi du Euzkadi independente horren proiektu politiko-historikoa zein den. Honela dio (barkatu aipu luzea):

“Si se les pregunta a los que en mi tierra vasca se llaman a si mismos nacionalistas cuáles son las soluciones políticas que en el orden económico, religioso, pedagógico y gubernativo, etc. presentan, nos dicen que su programa

⁸ *Ibid*, 168. or.

⁹ JAVIER CORCUERA, YOLANDA ORIBE. *op. cit.*, 12. or.

¹⁰ *Ibid*, 22. or.

se reduce a obtener la completa autonomía del país vasco -en el fondo aspiran a la absoluta independencia- y que todas esas cuestiones las relegan por ahora. Es imposible que se dé más selvática cerrazón de sentido político. Por que si el nacionalismo vasco -y quien dice éste dice el de cualquiera región española- ha de tener sentido, es por su contenido doctrinal, y eso de la autonomía o de la independencia no es contenido, es forma. Cualquier hombre de buen juicio puede preguntar: ‘Y bien, después de lograda vuestra independencia, ¿cómo hemos de constituirnos?’ ‘Eso se verá después’, se le dirá. Y él replicará: ‘No, veámoslo antes, porque de ello depende que me parezca bien o mal la independencia.’”¹¹

Unamunori txiki geratu zaio arrazaren kontzeptua. Badaki existitzen dela, baina gaintitu nahi du; gizadi osoarentzat balio duten idealak bilatu nahi ditu Unamunok nazioetan, nazioak izan ahal izateko: “... al regionalismo español -españolismoaz ari da-, se le puede hacer el mismo reproche: el que no propugna ideales verdaderos para la humanidad toda”.¹²

Beraz, ezin dugu esan ikuspuntu biak guztik kontrakoak direnik. Esan beharko genuke interesak eta helmugak zeharo bestelakoak direla. Sabino Aranaren ustez, helburua Euzkadi independentea da, hau da, euzkoak (euskal arraza) beren lurrian *zoriontsu* bizitzea, neurri handi batean besteak ahaztuta. Unamunok, berriz, azken harmonia supra-nazionala lortu nahi du. Besteekin *zoriontsu* bizi nahi du; horretarako, bere arrazaren kontzeptu txikia gaintitu behar badu ere.

Laburbilduta, Unamunoren ustez euskal arraza baldin badago ere, euskal arrazaren kontzeptua kontzeptu naturala, fisiologiko hutsa da, eta ez historikoa. Beraz, arraza gaintitu behar da naziora, kontzeptu espiritualera heltzekotan. Aranak, aldiz, uste du arraza dela nazioaren arrazoi eta zergatia. Areago, Javier Corcuera eta Yolanda Oribek dioten bezala, Sabino Aranaren teorian arrazak herri baten gainerako elementu edo berezko berezitasunen ezinbesteko baldintza dugu:

“Los argumentos etnocentristas son complementados por criterios de vinculación al País y de amor por sus peculiaridades: cultivo de la lengua, trabajo por la cultura vasca, etc.”¹³

Horretaz gain, gaineratu behar dugu Aranak euskal arrazaren desberdintasuna ez ezik, bere nagusitasuna ere aldarrikatzen duela. Beraz, euzkoa espainolari nagusitu behar zaio. Azken honek eragin handia izango du etorkinengan eta, jakina, kanpoko etorkinen eta bertako burgesiaren arteko harremanean.

¹¹ MIGUEL DE UNAMUNO. *Inquietudes y Meditaciones*. 148. or.

¹² *Ibid*, 149. or.

¹³ JAVIER CORCUERA, YOLANDA ORIBE. *op. cit.*, 42. or.

HIZKUNTZA

Tradizioz, hizkuntza taldeak identifikatzeko beste osagai bat izan dugu. Ez da arraza bezain naturala, bezain fisiologikoa, baina gizakiek taldeak osatzeko izan dituzten lotura-elementuen artean garrantzitsuenetako bat izan da -askoren ustez garrantzitsuena-.

Dena den, autore bi hauetan bi arazo desberdin izan ditzakegu. Lehena, hizkuntza herri bat definitzeko elementu-gakoa den galdetzea litzateke. Bigarrena, hizkuntza horren kategoria nolakoa den, hau da, gaurko garaietarako egokia den galdetzea litzateke.

Sabino Aranaren jarrera badakigu: hizkuntzarik (euskararik) existituko bada, arrazak (euzkoek) existitu behar dute. Arrazak garbia behar du izan eta arrazaren produktuak, hizkuntzak ere bai. Kanpokoengandik bereizteko elementua izan behar du arrazak eta, ondorioz, kanpoko eraginez garbitu beharrekoa. Denok dugu Aranaren neologismoen eta euskara garbia sortzeko bere beste ahaleginen berri.

Unamunok, berriz, ez du planteatzen ea hizkuntza, euskara, nazio bat definitzeko elementu-gakoa den. Unamunoren ustez, euskara Euskal Herria bezain txikia da. Hau da, euskara eta euskaldunak egon badaude, baina gainditu beharreko kontzeptuak dira proiektu historiko batean, hots, espainoltasunean, parte hartu nahi bada. Unamunoren iritzia argi eta garbi dago: euskara baserriarren hizkuntza da eta, beraz, gaurko garaietarako desegokia; areago, hiltzeaz dagoen hizkuntza da. Unamunok berak honela azaltzen du ideia hori:

“Pero en el caso concreto del vascuence estoy profundamente convencido de que se pierde, y que se pierde pronto y sin remedio, y por su índole misma, por ser un idioma inapto para la cultura moderna.

Dejo para otro lugar y ocasión el razonar con argumentos técnicos mi convicción de que el vascuence es un contrasentido, que una obra de ciencia, de filosofía, de alta elucubración es imposible en vascuence. Es éste un idioma rural, sin tradición literaria, y el hacer con sus materiales y valiéndose de su capacidad de formar derivados un idioma de cultura nos costaría muchísimo más esfuerzo que el adoptar el castellano nos ha costado”.¹⁴

Beraz, argi geratu da aipu horretan zein den Unamunoren iritzia. Azken esaldian dioen bezala, euskaldunak gaztelania hartu behar izan du, hau da, euskaldunaren berezko hizkuntza euskara da. Baina, zorionekoa izan da euskalduna; izan ere, ikasi duen hizkuntza berriari esker, mundu zibilizatura sartu ahal izango da, euskara nekazarien hizkuntza baita eta, hortaz, desegokia garai modernoetarako.

¹⁴ MIGUEL UNAMUNO, Los Lunes de *El Imparcial*, 7 de octubre de 1901. In Joan Mari Torrealdairen *El Libro Negro del Euskera*, 48-49 orr., Tartalo, Donostia, 1998.

EUSKALDUNA BERA

Unamunori Euskal Herria txiki geratu zaio, euskara ere txiki bezain antzua, baina gizon-emakume euskaldunez zer dio?

“Diríase que su casta -Domingoz, baserriko gizon euskaldunaz ari da-, en larga convivencia con el buey, había tomado de él la resignación y la calma fuerte, la laboriosidad, el paso lento con el que le seguía tras la rastra y el arado, paso a paso, siguiendo el surco fecundo, y que como el toro, también su casta, sacada de sus nativos pastos, embestía con vigor, llenando los campos ajenos con sus hazañas.”¹⁵

Aurrekoa gizon euskaldun bati buruz esandakoa da; orain, horri baserriko emakume euskaldun bati buruz esandakoa gaineratuko diogu. Erraza da: gizona idiarekin edo zezenarekin konparatuz gero, emakumea behiarekin parekatuko du. Ikus dezagun, bada, hurrengo aipu honetan:

“Había en su cara la frescura de la tierra, asentábase en el suelo como un roble, aunque ágil además como una cabra; tenía la elegancia del fresno, la solidez de la encina y la plenitud del castaño. Y sobre todo los ojos, ¡aquellos **ojazos de vaca**, en que se reflejaba la calma de la montaña! Era como un producto de la aldea, condensación de aliento de las montañas; estaba amasada con leche de robusta vaca y jugo de maíz soleado.”¹⁶

Aurreko aipuotatik bi ondorio atera ditzakegu. Lehena, gizon-emakume euskaldunek lurrarekin duten lotura handia. Idiak, hau da, gizon euskaldunak lurrean urratutako bidea du bere patu eta gida. Zezenak (berriro gizon euskaldunak) lurraren larreetatik ateratzen du indar guztia. Eta emakumea lurrari ondo heldutako arbola dugu. Bigarren ondorioa, behiaren begiekin du zerikusia. Begi lasai horiek, etsipenez beteriko begi heze horiek baserri-giroaren lasaitasunaren (edo lasaikeriaren) irudia dugu.

Azken batean, irudi biak, lurrarena eta behiarena, gizaki geldoaren sinboloak ditugu. Baserriko gizon hau -bere herria eta bere hizkuntza bezala- txiki geratu zaio Unamunori (edo, agian, Unamunok txikietsi ditu). Historiaren kontzeptuan bezala, gizakiaren kontzeptu dinamikoa, historikoa, bilatu nahi du Unamunok eta euskaldunaren mentalitatea oso itxia da, autorearen ustez mentalitate horretatik gizon-emakume kulturadunik atera dadin. Hori adierazteko ohiko beste sinbolo edo topiko bat erabiliko du: urena. Urek tradizioan bizitza adierazten badute, ur geldo eta geldiek heriotza, izaki hila, adieraziko dute. Honela diosku:

“Labran su vida, y sin desdoblirla reflexivamente, dejan que la fecunde el cielo. Viven estancados por la resignación, inconcios del progreso, con mar-

¹⁵ MIGUEL UNAMUNO, *Paz en la Guerra*, 102. or., Alianza Editorial, Madril, 1988.

¹⁶ *Ibid*, 103-104 orr.

cha vital tan lenta como el crecimiento de un árbol que se refleja inmóvil en aguas, que no siendo ni un momento las mismas, parecen muerto espejo sin embargo.”¹⁷

Sabino Aranaren ikuspuntua beste muturrean kokatzen da. Askotan errepi-katu dugun bezala, baserriko gizon-emakume horiek mundu honetan egon daitezkeen gizon- -emakume handienak eta garbienak dira Aranaren ustez. Gizakiaren errealizazioa, beraz, kanpoko eraginetatik babestea litzateke. Hori argi eta garbi geratuko da Aranaren zeregin politikoan. Azken ideia hau hone-la adierazten digute Javier Corcuera eta Yolanda Oribe:

“La definición de la nacionalidad vasca, tendrá un sesgo tradicionalista: el vasco se definirá como antiliberal y, por supuesto, como antisocialista.”¹⁸

Hortaz, Unamunoren iritziz munduan egon daitekeen gaitzik handiena tradizioan geratzea bada ere, Aranaren ustez tradizioa itzultzea Euzkadiren salbazioa litzateke.

Bestalde, gorago esandakoa ere gogoratu behar dugu: euskalduna munduan dagoen arrazarik garrantzitsuena da (hain da garbia) eta bere nagusitasuna garbi geratu da euskaldunen ekintzetan eta bertako burgesiaren buru-argitasunean. Odolean eta arrazan duen garbitasun hau nabarmen geratzen da euskaldunaren kategorian: euskalduna noblea da, kanpoko, berriz, plebeioa. Sabino Aranak berak honela esaten du:

“En Bizcaya solo había nobles, y los únicos plebeyos que habitaban la tierra bizkaina eran los extranjeros traídos por el señor y los bizkainos a él voluntariamente sometidos”.¹⁹

Euskaldunaren izaera noble horretatik ondorio garbi bat ateratzen du Aranak. Euzkadi independentea -inoiz existituz gero- nazio demokratikoa izango da bere biztanle guztiak kategoria berekoak, hau da, nobleak direlako.

BASERRI-GIROA VS. INDUSTRIALIZAZIOA

Gorago esan dugu baserria eta baserrian egiten den bizitza txiki geratu zaizkiola Unamunori. *Paz en la Guerra* liburuaren hainbat pasartetan nabarmen geratzen da zein den baserrian egiten den bizitza mota: hausnarketarik gabeko bizitza, premiazkoa lortuta pozik bizi da euskalduna. Hortaz, baserrietako gizon-emakumeen helburuak ondo jatea, ondo edatea, ondo pasatzea eta Jaungoikoari horrengatik guztiagatik eskerrak ematea dira. Hona hemen

¹⁷ *Ibid.*, 99, or..

¹⁸ JAVIER CORCUERA, YOLANDA ORIBE, *op.cit.*, 13. or..

¹⁹ SABINO ARANA. *Carta a Angel Zabala-Ozamiz*, Sukarrieta, 1901eko irailaren 27a. Zabalaren Artxibategia. In J. CORCUERA, Y. ORIBE...

herriko pertsonaia garrantzitsu bat: apaiza, *Paz en la Guerrako* don Emeterio. Don Emeteriok apaizaren bi ezaugarriak biltzen ditu. Batetik, gizakia dugu eta euskaldunaren bertuteak, akatsak eta helburuak ditu. Ikus dezagun zein den don Emeterioren filosofia:

“La filosofía de don Emeterio era la de Eclesiastés, salomónica, y lo más de la vida se pasaba en dormir y comer, casi únicas distracciones de su existencia.”²⁰

Bestetik, apaiza Jaungoikoaren zerbitzari dugu. Beraz, apaizaren hitza Jaungoikoarena da. Baserriko gizon-emakumeek ez dute hau zalantzan jartzen eta apaizak esandakoa onartzen dute.

“Es el nudo del árbol aldeano -don Emeterio-, donde se concentra la savia de éste, el órgano de la conciencia común, que no impone la idea, sino que despierta la dormida en todos. Cuando les hablaba, bajaba desde el púlpito la palabra divina como una ducha de chorro fuerte sobre aquellas cabezas recias y consolidadas, recitábales en su lengua archisecular el dogma secular, y aquellas exhortaciones en el silencio de la concurrencia, eco vivo que las redoblaba, eran de efecto formidable.”²¹

Unamunoren ustez, bizitza mota hau hausnarketarik gabeko bizitza da, dogma bakarra Jaungoikoarena da eta baserriko gizon-emakumerik zer esanik ez dute (en el silencio de la concurrencia); Sabino Aranaren ustez, aldiz, hori guztia, baserriaz kanpo ezer ez bilatzearen arrazoia, baserriko mundua ezin hobea delako da. Bestela esanda, baserriko bizimodu perfektuan aurkitzen du Aranek gizaki euskaldunak behar duen guztia. Beraz, liberalismoa, kanpoko edozein eragin legez, sobera du Sabino Aranek. Areago, kanpoko eragin guztiek bezala, liberalismoak baserri-giroko harmonia apurtu nahi du eta Arana saiatuko da hori saihesten. Horregatik, liberalismoaren industrializazioaren kontrako kritika gogorrek egingo ditu. Batetik, baserri-giroko gizartea dugu euskal gizartearen eredu, bertan tradizio onak baitirau. Bestetik, baserri-giroan betidanik izan diren baloreak dira hirietara zabaldu behar direnak. Javier Corcuera eta Yolanda Oribek honela jasotzen dute azken ideia hau:

“El ruralismo es una ideología para las ciudades. Tanto por sus raíces tradicionalistas (superioridad moral de los valores y de la vida rurales) como por sus potencialidades nacionalistas, (el campo aparece como conservatorio de la nacionalidad), el ruralismo será uno de los puntos clave del pensamiento de Arana: ‘Los baserritarras, los euskerianos de blusa (son) los verdaderos hijos de nuestra raza, aquellos de quienes nuestra patria puede esperar únicamente la salvación.’”²²

²⁰ M. UNAMUNO, *Paz en la Guerra*, 94. or.

²¹ *Ibid*, 99. or.

²² J. CORCUERA, Y. ORIBE, *op. cit.*, 29-30 orr.

Balore moralei dagokienez, baserriaren nagusitasuna sentipen katoliko hertsian datza. Hiriarren liberalismoak, berriz, sentipen hori usteltzea dakar. Horrez gain, industrializazioa Euskal Herrira hainbeste jende etortzearen errudun dugu. Jende horren etorrera (*maketoen* etorrera) izango da baserriaren baloreen galeraren zergatia. Beraz, zerbait egin behar da eta Sabino Aranaren irtenbidea baserri-giroko morala eta baloreak hirira zabaltzea litzateke. Elizateek hirien gaineko nagusitasuna izatea litzateke puntu honen ondorio garbia. Izan ere, elizateetan tradizio onari, baserriari, hirietan baino hobeto eutsi diote.

Bestalde, industrializazioak berekin beste arazo bat zekarren: klaseen arteko borroka. Arazo honen aurrean, nazionalismo tradizionalaren irtenbidea ondoko hau litzateke: bigarren mailako arazoa dela, hau da, lehendabiziko arazoa Euzkadiren independentzia lortzea dela esatea. Gizartean dagoen bereizketa nagusia euskaldun eta etorkinen artekoa litzateke eta ez langile eta burgesen artekoa (hau guztia esaten ari naizenean, nazionalismo tradizionalaren ideiei buruz ari naiz, bere bilakaera historikoa kontuan hartu gabe). Izan ere, euskaldun guztiak berdintzen dituen lotura-elementua, hau da, euskaldun guztiak nobleak izatea ahalbidetzen duen arraza, gizarte-klase batean sartuta egotea baino lotura garrantzitsuagoa da Aranaren ustez.

Unamunok honi buruz zer pentsatzen duen gorago esan dugu. Unamunok hankaz gora jartzen du arazoa. Nazionalistek Unamunori alde zuzena esan beharko liokete beren nazionalismoa zein ideiatan zehazten den. Hau da, nazioa sortu baino lehenago, nazioaren proiektua zehazteko eskatzen die Unamunok nazionalistei. Dena den, Unamunok zirkulua ixten du, zeren eta uste baitu euskal nazionalismoa eta bere berezitasunak (euskara, kultura...) hiltzearen daudela eta hobe dela ahalik eta lasterren lurperatzea.

Beraz, hemen dugun arazoa era bikoitzean planteatu daiteke. Batetik, nola zabal daitekeen nazionalismoa gizarte osora, hau da, baserrira eta hirira, eta ea nazionalismoak joera politiko berriak har ditzakeen bere barnean. Bestetik, ea merezi ote duen gaur egun nazionalista izatea. Laburbilduz, Arana eta Unamunoren galderak oraindik du zentzua: Ba ote dago gaur egun nazionalismoaren ikuspuntutik proiekturik egiterik? Erantzuna (nirea) lanaren bigarren zatian emango dut.

ESPAINIA VS. EUZKADI

Sabino Aranaren iritziz, Espainia Euzkadiren aurkakoa da. Euzkadi maitatzeak Espainia gorrotatzea dakar, Espainiak Euzkadi inbaditu nahi duelako. Berez, Espainiaren patuak ez dio axola Aranari, baina Euzkadirenak bai. Beraz, Espainiaz arduratuko da Euzkadirekin duen loturagatik. Gogoratu behar dugu Euzkadi independentea lortzeko Euzkadi bera garbitu behar dela kanpoko eraginez. Hau guztia hobeto ulertzeko ikus ditzagun zeintzuk diren J. Corcuerak eta Y. Oribek ematen dizkiguten azalpenak:

“Las explicaciones que Arana da a su antiespañolismo son variadas y de una gran intensidad y violencia: ‘El odio cordial que nosotros profesamos a España -orain Arana ari da hizketan- se funda en el amor igualmente vivo que tenemos a Euskaria, nuestra patria (...). Poco nos importa que España sea grande o chica, fuerte o débil, rica o pobre. Está esclavizando a nuestra patria y esto nos basta para odiarla con todo nuestra alma, así se encuentre en la cumbre de la grandeza como al borde de la ruina’. ‘El euskeriano patriota -berrero Sabino Arana-, el euskeriano nacionalista en tanto lo es en cuanto que rechaza total y absolutamente toda política exótica, toda política española. Para él, España es una nación extranjera y le importa un comino su suerte: más aún desea que se arruine y se destruya. Si su ruina y su destrucción ha de debilitar el poder con que esclaviza y arruina a su patria.’”²³

Hortaz, Sabino Aranak argi utzi nahi du Espainiak Euzkadi ukatu, deuseztu nahi duela, beti saiatu dela Euzkadi inbaditzen eta, horregatik, etsaia dela. Areago, ukatze hori orain arte ikusi dugun bezala, maila askotakoa da, esaterako:

-Ukatze morala: Espainiaren liberalismoak moralaren lasaieria ekarri du. Alde honetatik Espainia ustelduta dago eta bere eraginez Euzkadi ere ustel dezake. Tradizio onari eusteak katolizismoa atxikitzea dakar ezinbestez.

-Arrazaren ukapena: Euskaldunen arrazak garbia izan behar du. Kanpokoen eraginak arraza nahastea dakar eta pentsatu behar dugu Aranaren ustez nazioa bereizten dituen elementuetan garrantzitsuena arraza dela. Ondorioa argi dago: arrazaren garbitasuna eta, beraz, *maketoen* mesprezua aldarrikatuko du Aranak.

-Hizkuntzaren ukapena: Hemen hizkuntzaz ari banaiz ere, euskaldunak sortutako edozein ekintza kulturalaz hitz egin nezake. Izan ere, Sabino Aranaren ustez, Espainiaren inbaditzea morala ez ezik kulturala ere bada. Horregatik, Espainiak espainola ezarri nahi du eta, horrela, euskara menperatu.

-Bizimoduaren ukapena: Etorkinak hirietan jartzen dira bizitzen. Hiriak, horrela, gero eta handiago agertzen zaizkigu eta antzineko elizateak, betidanik baserri-giroari heldu diotenak, hiri bihurtu dira. Ondorioz, baserritarra kaletar, hiritar, bihurtu da eta zituen berezitasunak galdu ditu.

-Beraz, tradizio onaren ukapena: Aurreko puntu guztiak tradizio onean bilzen dira eta aurrekoak ukatzeak tradizio ona ukatzea dakar.

Ondorioz, tradizio ona berreskuratzeokotan, ukapen horien guztien aurka borrokatu beharra dago. Eta, Aranaren ustez, horretarako bide bakarra dago: Espainiaren menpean ez bizitzea, bestela esanda, Euzkadiren independentzia lortzea.

²³ *Ibid*, 24. or.

Baina, Sabino Aranaren ustez, inbaditze horrek gaitza besterik ez du eka- rri; Unamunoren iritziz, aldiz, Espainia edo *Gaztelaren* inbasioa gertatu zen gertatu behar zuelako eta horren kontra egitea zentzugabekoa da. Honela adierazten digu ideia hau:

“Cuando la obra que los tiempos requerían era la de forjar las grandes nacionalidades y encauzar a los pueblos por caminos de unidad, Castilla, la casta impositiva y dogmática, se impuso a España. Y llevó a cabo su labor. Hoy que la labor está hecha, hecha para siempre, asentada en tradición in- conmovible, es notoria injusticia que calumnien a esta casta, sin conocerla, los que piden que se vivifique su obra, que no es otra cosa lo que el regionalis- mo pide.(...) El progreso no tiene más que una línea: la que ha seguido.”²⁴

Beraz, nabarmen geratu da aurrerantz egiteko Gaztelak sortutako batasun horren barruan aritu behar dela. Bidea seinalatuta dago; guk segitu beharra dugu.

Baina Espainiaren batasun hori, bere nazionaltasuna, bere proiektu histori- koa, proiektu handia bezain zabala dugu. Unamunoren ustez, Espainiaren iza- tea bere handitasunean datza. Espainiak espainolak hezi behar ditu, hau da, handitasun horren bila espainoltasunaren alde lan egiten dutenak. Gogoratu behar dugu proiektu historikoa proiektu pedagogikoa ere badela. Bestela, esan dezakegu Espainiaren proiektua espainolak sortzea dela eta, aldi berean, espainol horien proiektua Espainiaren alde lan egitea dela. Honela adierazten du kezka hau, gazteei buruz hitz egiten duenean:

“¿Devolverá, revolviéndose, el inquieto mocerío español de hoy y de mañana, su mocedad a la España de siempre? Aquella su enormidad es la gloria eterna de España. ¿La que pasó? La gloria no pasa, sino que se queda. O mejor, la eternidad que por el tiempo pasa se queda por encima y por deba- jo del tiempo.”²⁵

Hortaz, Espainiaren zeregin pedadogikoa argi eta garbi dago: gazteak hez- tea Espainiaren izate handia, betikoa eta betierekoa aurki dezaten eta horren alde lan egin dezaten. Espainiaren barruan dauden *erregioen* alde lan egitea, beraz, progresuaren kontra joatea litzateke. Baina galde dezakegu zein den Espainia handi hori. Unamunoren erantzuna garbi dago: Espainia monarkikoa. Baina monarkiaz ulertzen duena ez da normalean ulertzen duguna. Hobe da Unamunok berak azaltzea:

“La España monárquica, es decir -entendámonos, perezosos de mente-, la del Poder -‘arquía’-, uno -‘monos’-, no era la Monarquía española histórica, como institución jurídica; era la España que sentía su imperio, la España radical.”²⁶

²⁴ M. DE UNAMUNO, *Inquietudes y meditaciones*, 59-60 orr.

²⁵ M. DE UNAMUNO. *España y los Españoles*, 241. or.

²⁶ *Ibid*, 224. or.

Dударik gabe, Unamunok deskribaturiko marko honetan euskal nazionalismoa txiki geratu da. Argi eta garbi uzten digu nazionalismo guztiak (bai Espainaiaren barruan egon daitezkeenak bai espainolismoa, hau da, Espainiaren nazionaltasuna bilatzen ez duen erregionalismoa) gainditu behar direla. Areago, gogoratu behar dugu Espainiaren alde lan egin behar dugula balio unibertsala duen harmonia supra-nazionala lortzekotan.

2. Nazionalismo eta nazionaltasuna. Sabino Arana eta Miguel de Unamuno gaur egun

Arazo hau era askotan planteatu daiteke. Ni neure erara saiatuko naiz esaten autore hauek neurri handi batean gaur ere balio handikoak direla. Eztabaida ez da edo bataren edo bestearen alde egotea; baliteke biak uztartuz beste irtenbide bat aurkitzea edo baliteke bien irtenbideak baliagarriak ez direla esatea. Nik, gaur egungo eztabaida hau hobeto azaltzeko, bi puntu nagusi jorratuko ditut:

2.1. Post-nazionalismoa. Nazionalismoaren heriotza. Jon Juaristi (ez bata eta ez bestea).

2.2. *Bucle*-ari beste buelta bat edo nazionalismoaren zentzua gaur (Sabino Aranaren eta Unamunoren zenbait ideia abiapuntu hartuta; neurri batean bai bata eta bai bestea).

2.1. POST-NAZIONALISMOA. NAZIONALISMOAREN HERIOTZA. JON JUARISTI.

Idea hau (autore bien irtenbideak baliagarriak ez direla esatea) puripuruan jarri da Jon Juaristiren *El Bucle Melancólico* liburuaren argitalpenarekin. Puntu honetan, liburu honetaz zerbait esateko, geldialdi bat egitea komeni litzatekeela uste dut. Lehendabizi, aipa dezagun gai honi dagokionez Juaristik Aranaz eta Unamunoz esaten diguna:

“La construcción del objeto al que Unamuno llama pueblo vasco o raza vasca resulta ser, en su poesía, una inversión ideológica de la versión historicista de Arana Goiri, y tan guiada por prejuicios como esta última. Al absurdo e infundado historicismo aranista corresponde como su reflejo invertido, el antihistoricismo unamuniano. Plantear un debate sobre el destino de Vasconia desde los términos en que trataron de formularlo Unamuno y Sabino Arana Goiri nos impediría llegar a un mínimo consenso razonable en lo referente a la autovisión precisa para que los vascos admitan, sin esencialismos, su condición de sujetos de una existencia irremediamente histórica. (...) En mi opinión, ambos nos han conducido a callejones sin salida.”²⁷

²⁷ JON JUARISTI. *El Bucle Melancólico*, 108. or., Espasa Calpe, Madrid, 1997.

Beraz, Juaristiren ustez, autore bien teoretatik abiatuta ez dugu atarramendu onik aterako. Izan ere, teoria biak asmakizun poetikoak dira (aurreko testuan, *construcciones del objeto llamado pueblo vasco*). Hau da, historikoki Euskal Herria inoiz existitu ez den zerbait da. Apologistak-eta izate hori asmatzeaz arduratu dira. Areago, gaur oraindik ere, nazionalistak ari dira negarrez, triste, beren nazioak, inoiz existitu ez den nazioak, kanpokoen erasoak pairatu behar dituelako. Hau da malenkonia: tristura, baina inoiz existitu ez den objektu batek eragindakoa. Eta nazionalismoaren estrategia argi dago Juaristiren ustez: nazionalismoaren estratategia *biktimismoa* da. Nazionalismoaren defendatzaileak kondairen poetak, bardoak dira; beren istorioak sinetsi eta sinestarazten dituzten sortzaileak. Nazionalismoaren heriotza laster gertatuko dela nabarmena da. Nazionalistek, hortaz, galera hori gertatu aurretik biktimarena egiten dute beren estrategia aurrera eramateko. Liburuaren atzeko azalean lan honi buruz egindako iruzkinean honela adierazten digute azken ideia hau:

“..., Jon Juaristi defiende que tras las reclamaciones *abertzales* no hay pérdidas u ofensas reales que exijan ser reparadas, sino la necesidad -propia de los trastornos meláncolicos- de adelantarse a la pérdida para ganar siempre. El nacionalismo vasco ha logrado así consolidar su hegemonía a costa de la marginación cultural y del sometimiento político de la mayoría no nacionalista de la población vasca.”²⁸

Aitortu behar dut liburu hau irakurtzen hasi nintzenean hiztegiaren bila joan nintzela. Kontua: jakin nahi nuen ondo malenkonia zer den. Hiztegi batzuk hartu nituen eta gehienetan bi definizio agertzen ziren: bata arrunta eta bestea psikologiarena. Lehenean, malenkonia tristura baino ez da. Bigarrenean, malenkonia tristura patologikoa izan daiteke, asmakizun batek, funtsean ezerezak, eragindakoa. Jon Juaristiren definizioak bigarrenaren alderdi horretan datza (definizioa, beraz, hitz-joku erraza eginez, *definizio patologikoa*). Izan ere, ez da gauza bera guztiok izaten dugun tristura -sentimendua eta tristura patologikoa (inoiz existitu ez den gauza batek eragindako tristura funtsgabekoa). Bada, Sabino Aranak zein Miguel de Unamunok pairatu zuten gaixotasun edo delirio patologiko hau.

Izan ere, Sabino Aranaren nazionalismoa, bere eraikitze poetikoa, argi eta garbi badago, Unamunorena ere nahiko garbi geratzen da. Lan honen lehen atalean askotan esan dudanez, Unamunok ez du ukatzen euskaldunen kolektibitatea; baina esaten du oso txikia dela proiektu historiko sendorik izateko. Jon Juaristik berak esaten digu nola Unamunoren ustez Euskal Herria Espainia handi bat eraikitzeko abiapuntua den (Unamuno oso poztuko da Menéndez Pidalen ideiak entzutean, hau da, gaztelaniaren sorreran euskarak izandako garrantzi handiaz entzutean). Honela diosku Jon Juaristik:

²⁸ *Ibid.*, atzeko azalean.

“Como los oficiales del drama de Csokor, Unamuno lanza su puñado de tierra sobre el cadáver del imperio pronunciando interiormente ‘tierra de Vasconia’. Esta, su patria ancestral nunca perdida, será el punto de arranque desde el que Unamuno intente reconstruir una España que, nacionalidad histórica y raza espiritual, podrá perderse o ganarse, puesto que nunca será lo dado, lo inmediato, lo fatalmente constituido, como en su caso lo es la raza vasca.”²⁹

Hortaz, Unamunok esaten digu euskal arraza badagoela. Gorago aipatu dudan bezala, arraza fisiologikoa, naturala, txikiegia eta itxiegia da eta, ondorioz, historiara, espituaren mundura ezin izango du jauzi egin. Edonola ere, argi eta garbi dago Unamuno *malenkoniak* jota dugula.

Baina, puntu honen idazpuruan post-nazionalismo hitza idatzi dut eta zergatia argi eta garbi dago: Jon Juaristiren diskurtsoa eta Gianni Vattimorena (artearen heriotzaz, artea oroimenerako hileta-monumentuaz, hitz egiten duenean) oso antzekoak dira. Izan ere, nazionalismoa hil da (egia esan, Jon Juaristiren iritziz, ez da inoiz existitu, nazionalisten asmakizuna izan baita). Ikus dezagun bada, Jon Juaristik euskaldunen oroimen kolektiboaz esandakoak:

“Su memoria parece quedar a salvo en la medida en que se inscribe en un archivo, haciéndose así historia.

Pero tal archivo es de *‘mármol funeral’*. El clamor de los muertos vuelve al dominio de la muerte. La historia a la que han accedido es letra muerta. Esta memoria inscrita en el mármol se confía a la custodia de una iglesia; sin embargo, no es esta la Iglesia latina, la Iglesia triunfante de Roma, sino una *iglesiuca* campesina y vernácula. El texto de la lápida no está en latín. En el interior del templo no resuenan las antífonas latinas. Sólo se escuchan las canciones eusquéricas de un coro de muchachas.”³⁰

Jon Juaristi, beraz, *Zaratrusta* bihurtuta etorri zaigu:

“Mas cuando Zaratrusta estuvo solo, habló así a su corazón: ‘¡Será posible! ¡Este viejo santo en su bosque no ha oído todavía nada de que *Dios ha muerto!*’”³¹

Hori da; Zaratrusta, Juaristi, nazionalismoaren heriotzaren berri ematera etorri da eta oraindik geratzen da horretaz jabetu ez den euskaldunik (testuan, basoko saintua bezalakoa denik).

Malenkoniak hitz egin badugu, garrantzitsua da Jon Juaristiren liburuaren aipatitulari ere erreparatzea: *Historias de Nacionalistas Vascos*.

²⁹ *Ibid*, 100. or..

³⁰ *Ibid*, 119. or..

³¹ FRIEDRICH NIETZSCHE. *Así habló Zaratrusta*, 34. or., Alianza Editorial, Madril, 1985.

Historias esaten duenean, kondairak ari da esaten. Hau da, bardo nazionalistek asmatutako mito edo ipuinez ari da. Hona hemen kontrajartze garrantzitsu bat. Gauza bat da Historia eta beste bat istorioak (*historias*). Historiari buruz ari bagara, esan behar dugu Jon Juaristiren ustez Euskal Herriak ez duela Historiarik; istorioez ari bagara, aldiz, istorio, ipuin, kondaira asko (bardo nazionalistek asmatutako beste). Izan ere, Jon Juaristik intelektual nazionalistei egindako kritika -horrelakorik, hots, intelektual nazionalistarik, inoiz egon bada- hau da: intelektual horiek ez dakite Historiaz.

Zaratrusta da edo, beharbada, San Migel arkanjelua, nazionalismoaren herensugearen *buruak* moztera etorri dena? Izan ere, herensugea hiltzeko era bakarra buruak moztea da.

Nire ustez, Historiaz jakin behar da, baina beste gauza batzuek ere bai. Jakin behar da Historia hori interpretatzen eta jakin behar da teoria egiten. Baina garrantzitsuagoa dena: jakin behar da jendearen sentimenduak eta borondatea errespetatzen (hau da jendeak izan nahi duena aukeratzeko uzten).

Bestalde, istorioak sortzea ez da gauza txarra. Ez dago herririk bere burua sendo agertarazteko kondairarik edo istoriorik asmatu ez duenik. Hori ez da txarra -berriro diot. Horrek munduko gainerako herriekekin lotzen gaituen gauza da. Hau da, euskalduna ere gizakia da eta beste leku bateko gizakiak bezala bere herria asmatu du (bere hizkuntza, bere mitoak, bere jokoak...).

Baina istorioak ez ezik euskal nazionalisten istorioak (*de nacionalistas* vascos) ere badirela esaten digu. Azken hauek poetak, bardoak lirateke. Jon Juaristiren zeregina bardo horien teoria kritikatzeko, hau da, nola asmatzen duten beren poesia, zein interes duten azalatzeko litzateke. Horretarako, berak kontatutako historiaren irizpide objektiboa erabiltzen du. Lehen esan dudana bezala, nik uste dut ikuspuntu hau hankamotz geratzen dela. Baliteke (nire zalantzak ditudan arren) ikerketa historiko ona dela esatea. Baina erudizio ariketa horretan ahaztu zaio esatea nola bizi izan diren euskaldunak garai hauetan. Nik esango nuke batzuen arteko berezko lotura-elementu batzuk egon direla (hezkuntza, jokoak, sentimenduak... eta, zergatik ez, kondairak edo istorioak). Eta, areago, esango nuke batzuek herri baten zati direla sentitu dutela. Batzuei buruz ari naiz, badakidalako beste batzuek ez dutela horrela pentsatzen. Hala ere, uste dut Jon Juaristiri ahaztu zaizkiola bi elementu hauek: lehena, euskaldunak nola eman duen eguneroko bizitza (esaterako, zein hizkuntzatan aritu den); bigarrena, zer sentitu duen euskaldun arruntak edo zein izan den bere borondatea.

Beraz, Zaratrusta basotik jaitsi da argi egitera. Zaratrustak esan digu ozenki: *nazionalismoa bil da!* Guk, behiok, euskaldunok, begi xamurrak eta buru laua ditugunok erantzun dugu: *Orduan, zer geratzen zaigu?*

Eta erantzuna (askotan bezala) erantzunik eza izan da.

2.2. BUCLE-ARI BESTE BUELTA BAT EDO NAZIONALISMOAREN ZENTZUA GAUR (SABINO ARANAREN ETA UNAMUNOREN ZENBAIT IDEIA ABIAPUNTU HARTUTA).

Nire ustez, Jon Juaristik argituriko bidetik ez dugu irtenbiderik aurkituko. Arazoa honela planteatu du berak: *edo Sabino Aranaren bidea edo Unamunoren bidea* aukera manikeoaren aurrean, Juaristik hirugarren bide aurkitu du; alegia, ez batarena eta ez bestearena. Horrela planteatuta, ematen du ez dagoela beste irtenbiderik, baina egon badago: *zergatik ez ditugu uztartzen autore biak eta bien teoretatik gebien komeni zaiguna hartu eta gaurkotzen?*

Badakit; hori *bucle*-ari beste buelta bat ematea litzateke Jon Juaristiren aburuz. Baina nik neure buelta eman nahi diot, hau da, lanaren hasieran planteatu dudan bezala nire *herexia* egin nahi dut. Horretarako, uste dut oraindik ere autore biak baliagarriak direla eta saiaturiko naiz nire ikuspuntutik esaten zein modutan eta neurritan diren baliagarri eta zein modutan edo neurritan zokoratu edo ulertu behar diren gaur egun autore biek esandako gauza batzuk (ez autoreek berek nola esan beharko lituzketen gauza horiek gaur egun, baizik eta nola neureganatzen ditudan nik eta nola interpretatzen ditudan nik gaur egungo nazionalismo batetik abiatuta). Horretarako, zenbait kontzeptu berriro aztertu beharko ditut; ondoko hauek: arraza, hizkuntza, historia, eta euskalduna.

ARRAZA

Unamuno eta Arana zerbaitetan ados badaude, hori da euskal arraza bada-goela esatean. Sabino Aranaren ustez, hori da nazioa definitzeko elementu nagusia. Unamunok, ordea, esaten digu arraza osagai fisiologikoa, naturala dela. Puntu honetan esan behar dut Unamunok arrazoi duela zati batean: arraza lehen elementu naturala litzateke. Baina, Aranak ere badu arrazoi-doi bat: arraza hori lotura elementua izan da. Beraz, arraza hasiera batean euskaldunak lotu zituen elementua litzateke. Fisiologikoki argi dago. Gero, iragan hartan, elkarren arteko hartu-emanek beste lotura-elementu batzuk sortuko zituzten.

Baina, Unamunok argi eta garbi daki arraza ez dela nahikoa herri bat definitzeko. Inportanteagoa baita herri horren zati sentitzea, hau da, herri horren proiektuan aritzea. Gaur egun Euskal Herrian odol garbikorik egonda ere, beste batzuk ere badaude eta horiek, nahi badute, herriaren proiektuan parte har dezaketela uste dut (proiektu horretan ihardutea haiek berek erabakitzen badute).

Hortaz, arrazaren osagaia garrantzitsua bada ere eta euskalduntasunaren sorreran garrantzi handia izan badu ere (euskaldun horiek kultura, hizkuntza, ohitura batzuk...utzi baitizkigute), gaingitu beharreko kontzeptua da.

Hau puntu garrantzitsua dugu. Izan ere, herri honetan bizi diren guztiek badute aukera herriaren zati izateko. Ez dago beste aitzakiarik; erabaki beharra dago. Ez nago ados Jon Juaristik aipatzen duen biktimismoarekin, hau da, euskal arrazaren biktimismoarekin. Gorago aipatu dudan bezala, Juaristiren ustez, nazionalisten estrategia, biktimismoaz baliaturik, nazionalistak ez direnen gainean beren boterea indartzea litzateke. Biktimismoaz ari garenean, uste dut alderdi bien biktimismoaz hitz egin dezakegula. Izan ere, ez al da estrategia bera nazionalistak ez direnek erabiltzen dutena?; ez al dira, nazionalistak ez direnak, euskal kulturaren, euskararen ezarpenaren *biktimak* (ikusuntu desberdinetatik, denok izan gaitezke *biktima*, eta errealitateak berak -benetan erabiltzen dugun hizkuntzak, benetan dugun marko politikoak...- ederki adierazten digu nork erabiltzen duen ondoen biktimismo hori)?

HIZKUNTZA

Unamunoren garaian (Mogel kontrakoa erakusten saiatu bazen ere), euskara hizkuntza pobrea zen garai modernoetara egokitzeko; baina pobrea zen garai hartan aski garatua ez zegoelako. Unamunok ez zion euskarari kultura sortzeko zuen ahalmen handia ikusi. Eta horregatik ondorioztatu zuen hobe zela erdara erabiltzea, euskara gaurkotzea alferreko lana baitzen.

Sabino Aranaren aburuz, euskarak euzkoen hizkuntza den heinean du garrantzia, hau da, euzkoen tradizio onaren zatia den neurrian. Gogora dezagun, Aranek ez duela Euskal Herriaz, euskaldunen herriaz hitz egiten; Euzkadiz, euzkoen herriaz, baizik. Gaur egun ahaleginak egiten ari dira hizkuntza hau ez lurperatzeko. Askoren ustez, biderik errazena hilobian sartzea litzateke eta, gero, unibertsitateetan hizkuntza bitxia (hau da, hila) balitz bezala ikasiko lukete.

Nire ustez, berpiztu beharreko gauza da euskara. Hots, erabili beharreko hizkuntza. Izan ere, euskarak kultura sortzeko balio du. Gaur egun euskaraz ekoizten diren liburuak ikusita, ezin dugu esan hilda dagoenik. Eta esaten badigute hilda dagoela, liburu gehiago ekoiztuko ditugu. Baina, badago askoz inportanteagoa den beste gauza bat: euskara harremanetarako hizkuntza ere bada eta izan da. Pentsalari batzuek, honetaz baliatuta, esan digute euskara horretarako bakarrik dela, hau da, etxean erabiltzeko eta herriko neska-mutilekin txotxoloarena egiteko. Nire erantzuna argi dago: horretarako ere bai (eta ez da gutxi hasteko).

HISTORIA

Puntu honetan historiari hitz egingo dut ez gizakien kontakizun bezala, edozer gertatzeko espazio handitzat hartuta baizik. Argi dago; ezer gertatzekotan, horrek historiaren barruan gertatu behar du. Hau da, historia, zentzu honetan, gauza ororen baldintza dugu.

Sabino Aranaren kasuan, historia zentzu estatikoagoan hartzen du, etorkizuneko historia iraganera, tradizio onera, itzultzea bailitzateke. Honekin esan nahi dut Aranak ez duela hartzen historia etorkizuneko proiektua, progresua balitz bezala. Unamunok, aldiz, historia etorkizuneko proiektuaren baldintzat hartzen du. Eta gaineratu beharra dago etorkizuneko proiektu hori nazioaren nazionaltasuna (bere zerizana) dela. Proiektu historiko hori, askotan esan dudana bezala, nazionaltasunaren alde lan egitea da. Gure kasuan, euskaldunon kasuan, euskalduntasunaren alde lan egitea litzateke. Eta euskalduntasunaren alde lan egitea euskaldunak sortzea litzateke. Gorago aipatu dugun bezala, herria eta herrikoak (Unamunoren kasuan, Espainia eta espainolak) bereiztea zentzugabekeria litzateke. Eta herriaz ari naizenean, ez naiz espazio geografikoaz ari, hori baino gehiago baita. Unamunok zerbait irakatsi badigu hau da: nazioa ez da kontzeptu fisiologikoa, espirituala baizik. Bestela esanda, Unamunok forma materiaren gainean agertarazi nahi du. Nik biak uztartu nahi ditut. Sabino Aranaren materia hartu nahi dut (gaurkotuta, noski) eta Unamunoren forma eman nahi diot (eguneratuta, jakina).

Baina, beste pasarte batean aipatu dudanez, Unamunoren ustez nazionalismo ooren ezaugarria proiekturik eza da. Euskal nazionalistei buruz hitz egiten duenean, esaten digu nazionalismoari, hau da, nazioa izateko nahiari, nazioaren beraren proiektuari baino garrantzi handiagoa ematen diotela. Unamunok nazionalistei galdetzen die zertan zehazten den beren proiektua praktika politikoan. Hau da oraindik ez denari, gauzatu gabe dagoenari, eskatzen dio forma Unamunok. Nik esan behar dut hori izan dela askotan nazionalistak elkarrengandik urruntzeko erabilitako formula. Erraza da: kontua da elkarren arteko desberdintasunak nabarmentzea.

Jon Juaristiren alde ere zerbait esan behar dut. Alde batetik, horrelako kritikariak egotea ondo dago, zeren eta euskaldunon puntu ahulak nabarmentzeko ezin hobeak baitira eta, horregatik, kasu egin behar zaie. Baina, beste aldetik, zentzu desberdinean erabilia ere, neuk ere uste dut Historia dela irizpidea euskalduntasuna posiblea den jakiteko. Baina Jon Juaristi iraganaz ari da, euskalduntasunaren heriotza ari da oihuka (inoiz horrelakorik existitu bada) eta, horretarako, *froga historikoak* ari da ematen. Ni, aldiz, etorkizunaz ari naiz. Geroak, historiak, esango digu euskalduntasuna hilda dagoenetz. Eta zirkulua ixteko euskalduntasunak euskaldunen kolektibitatea esan nahi du. Beraz, euskaldunek esango digute euskalduntasuna hilda dagoen ala ez (aurrerago ikusiko dugun bezala horrek dakarren konpromisoa kontuan hartuta).

EUSKALDUNA

“-Eskerrak arrazoi ona eman duzun! -esan zidan gero-. Proba bat jarri dizut bururik duzun ala ez ikusteko, eta zuk eduki, alajaina! Poztekoa da, ez zara behi makala. Benetan, asko pozten naiz. Izanez ere, mundu honetan ez dago

behi makala baino gauza makalagorik.”(Bernardo Atxaga, *Behi euskaldun baten memoriak*)³²

Kontxo! Behiak hausnartu du (ideiak mastekatu). Proba jarri diote eta nabarmen geratu da pentsatzen ere badakiela. Behien artean, mota guztietako jendearen artean bezala, batzuek badakite pentsatzen eta beste batzuek ez. Kontua da denok ez garela behi makalak. Izan ere, behi makalekin identifikatzea euskaldunak *memeloen erreinuan* sartzea litzateke. Euskarak ez du gaur egungo garaietarako balio, betiko euskalduna burua gehiegi nekatu gabe bizi izan da. Ondorioa argi eta garbi dago: hori guztia ahaztuta (hau da, ezabatuta), hasi behar da euskaldun memelo eta basatia zibilizatzen (berriro ere gizakiaren historian hainbestetan gertaturiko natura eta kulturaren arteko borroka dialektikoa, zeinetan gehienetan kultura zibilizatzailea irabazle agertzen den). Horren kontrako sendagai bakarra behi makala ez izatea da eta, horretarako, behi makalak berak hausnartu eta erabaki behar du. Ezin da ahaztu behi ez-makala izatea ez dela bakarrik hausnartzeko burua izatea, borondatea izatea ere oso garrantzitsua baita. Bere borondatea duen behia ez da makala izango (besteen ustez, *basatia* izango da zentzu guztietan). Hasieran basatia den behia, hortaz, hezi, otzandu, etxekotu behar da. Eta etxekotzeak etxekoen erara hezteak esan nahi du, etxea aukeratu gabe.

Unamunoren begirada xamurreko behi otzana hain makala ez denez, behi horrek ez du onartuko alde zurretik dena emana izatea, ezta, Sabino Aranak nahi bezala, bere euskalduntasuna aurretik definituta egotea ere. Tradizioa egon da eta iragan hori izango da behiaren alderdi garrantzitsua. Baina behiak esan beharko du zein den gaur egunerako nahi duen gizarte mota: euskalduna ala ez; eskuinekoa, ezkerrekoa edo zentrokkoa... Esan nahi dut ez dugula derrigorrez euskalduna Sabino Aranak deskribatutako euskaldunarekin identifikatu behar, hori baita nazionalismoaren kontra batzuek erabiltzen duten azpijokua. Sabino Aranak nazionalismoaz gain gizarte-eredu tradizional baten erdua ere aldarrikatu zuen eta kontuan hartu behar dugu mende bat igaro dela. Sabino Aranak berdindu, makaldu ditu behi guztiak eta behiak garaiz askatu behar dira jakiteko zein bide egin nahi duten. Behiak beti etxean, kortan, badaude, etxekotzen dira eta, ondorioz, jabearen eskutik jatera egokitzen dira (jabea edozein dela ere).

Beraz, puntu honetan esan behar dut Unamunoren behia eta Sabino Aranarena bata bestea bezain otzanak direla. Areago, Jon Juaristi bezalako idazle batzuek hori badakite eta horretaz baliatuko dira beren post-nazionalismoa aldarrikatzeko.

³² BERNARDO ATXAGA. *Behi euskaldun baten memoriak*, 57-58 orr., Pamiela, Iruñea, 1992

Hondarrak; azken marruma (edo lehenengoa, batek daki!)

Atxagak, Unamunok, Juaristik, edonork daki: behi makala hiltegirako da. Behi makalaren behitasunari heriotza usaina (kiratsa) dario; hori da bere patua (baina hiltzaileari usain sarkor hori itsatsi zaio). Behi makalaren abestia heriotza kantua da. Unamunok eta Juaristik, beraz, ehortzi nahi dute behia. Unamunoren iritziz, behia existitu da eta neurri batean behiaren noblezia maite du (horregatik dio Juaristik Unamuno beste malenkoniatsu bat dela). Jon Juaristiren aburuz, behiaren existentzia nazionalisten asmakizun hutsa izan da.

Baina, behia bizirik dago eta bere *delirioan edo malenkonia patologikoan* berriro egin du marruma. Zein izan da azkena edo lehenengoa? Batetik, azkena da; izan ere, behi makalaren azken marruma, bere makaltasunari agur egiten diona, dugu hau (baita lan honen azken marruma ere), eta, bestetik, lehenengoa, azken marruma honek hasiera bat, gehiago asmatzea, baitakar. Lehen esan dut; Unamunori eta Jon Juaristiri erantzuna emateko *poesia* gehiago egin behar da, hau da, eraikitzen segitu behar da. Bi autore horien ustez, ezin da euskal kulturarik egin edo sortu. Nire ustez, hori ikusiko da. Egia da: ibiliz ikasten da ibiltzen (eta eroriz; argi dago).

Azkar hil egiteko modurik eraginkorrena borondatea, nahia, bizitzeko gogoia, ezabatzea da. Jon Juaristik ahalik eta lasterren akabatu nahi du behia, horretarako gogoia kenduz (motelduz). Zentzu honetan, behia biktima da, hilttegirako baita. Baina, biktima motela izatetik borondate bizia izatera igarotzea txarrena izango litzateke Juaristirentzat. Argi eta garbi dago: borondateak irauteko borondate hori landu behar da. Behiaren azken marruma konpromisoa da, beraz. Eta konpromiso hori Unamunok Espainiarentzat nahi duena euskaldunak Euskal Herriarentzat nahi izatea litzateke. Lehen esan dugun bezala, Unamunok eta Sabino Aranak badakite herrikoek definitzen dutela herria, herri desberdinez ari badira ere. Eta Unamunok argi uzten du nazioak nazio-koekiko duen zeregina: nazioak bere alde lan egiten duten gizakiak sortu behar ditu. Beraz, konpromiso politikoa konpromiso pedagogiko bihurtu zaigu. Hau oso garrantzitsua da, erabakitzen dugun hori gero geure seme-alabentzat uzten baitugu. Horregatik da premiazko lana batzuen ustez nazionalismoa eraikitzea eta beste batzuen ustez, aldiz, ezabatzea. Behia beti eta badakigu hiltzeaz dagoela izango da biktima; bitartean izaki biziduna dugu. Hau da, behia hil nahi duenak edo hil egingo dela dakienak esango digu hiltzeko dagoela. Eta Jon Juaristik sinestarazi nahi digu nazionalistek badakitela behia hil egingo dela eta bere heriotza erabiltzen ari direla dituzten interesak lortzeko.

Beraz, eraiki dezagun geure nazionaltasuna. Bila dezagun geuretzako proiektu historiko bat. Erabaki dezagun guk geuk. Horixe baita *malenkonia-tsuen* kontra aritzen diren pentsalarien beldurra. Onartzen badugu malenkonia patologikorik dagoela, onartu behar dugu beldur patologikorik ere badela. Zein da beldur hori? Erantzuna argi dago: *memeloek erabakitzearen beldurra*.

Baina eraikitze-lanak ez dira zeregin samurra izaten. Hemen norberak jakin beharko luke zer egin behar duen. Izan ere, kolektibo edo talde baten zatia izateko lehen urratsa norberak talde horretan parte hartu nahi duen erabakia hartzea litzateke. Ondorioak, asko izango dira. Oteizarekin bat nator, beraz, euskaldun izatea mentalitate aldaketa, estilo bat, dela esaten duenean. Izan ere, estiloaz hau ulertzen dut: bizitzarako askatasunez (norberaren eta taldearen askatasunaz) hartzen den erabakia. Hau da, zer izan nahi dudan galderari euskalduna erantzuten badiot, erabaki dut eta, beraz, euskal estiloa, hau da, euskal bizimodu izango da nirea (edo izan beharko luke). Unamunok badaki azken hau eta, fisiologikoki euskalduna izanda ere, bere bizitzarako estilo espainola erabaki du. Beraz, kontua da norberak erabakitzea zein estilo nahi duen bere bizitzarako edo bere proiekturako. Behin erabakita, norberak ikusiko du norekin elkartu behar duen, proiektu hori proiektu kolektibo bihurtzeko. Eta, horren ondorioz, bizitza arrunteko gauza asko erabakiko ditu: zein hizkuntzatan aritu, zein eskolatarara bidali seme-alabak, zein proiektu politikoren alde egin... Beraz, azken marruma erabakitzeke borondatea izateko marruma da eta, horregatik, lehen marruma ere bada. Izan ere, marruma egiten denean, zertarako egiten da? Beti ez da izango kexa egiteko (biktima bezala agertzeko), behiak hiltegia botatako azken marruma balitz bezala. Hemendik aurrera marruma egin behar dugu bizirik gaudela jakiteko (eta marruma egiteko eskubidea, zer esanik ez, jende guztiak du, nazionalista izan ala ez izan).

“Beraz, arindurik ez dago, gogoratzeak edota gogoratua paperean jartzeko lanak ez digu inolako zamarik kentzen. Aitzitik, zama gehiago ekartzen du, askotan harakinaren atzaparra bezala sentitzen dena.”³³

Baina, zama garraiatzeak lanak eskatzen ditu. Unamunok, maisuak, ederki asko daki zein den gizakiaren arazoa eta, beraz, herrien arazoa. Gizaki eta herrien gaixotasunik handiena *nagikeria* da. Utz diezaiozun, bada, Unamunori ideia hau azaltzen (Unamuno dugu, nire ustez anaia eta etsaia; izan ere, Unamunok bazuen bere materia euskaldunaren berri, baina materia horri muzin egin zion, behiak belar ustelari egiten dion bezala. Unamunorengandik ikasi eta urrundu behar dugu; euskaldunon alde hitz egingo ahal zuen!):

“La pereza, se dice, es la madre de todos los vicios, y la pereza, en efecto, engendra los dos vicios: la avaricia y la envidia, que son, a su vez, fuente de todos los demás. La pereza es el peso de la materia, de suyo inerte, en nosotros, y esa pereza, mientras nos dice que trata de conservarnos por el ahorro, en realidad no trata sino de menguarnos, de anonadarnos.

Al hombre -eta herriez gauza bera esan zezakeen Unamunok-, o le sobra materia o le sobra espíritu, o, mejor dicho, o siente hambre de espíritu, esto es de eternidad, o hambre de materia, resignación a anonadarse”.³⁴

³³ *Ibid*, 177. or.

³⁴ MIGUEL DE UNAMUNO. *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, 256. or., Alianza, Madril, 1986.

Pena handia da Unamunoren espiritu handia espainoltasunaren alde lan egin eta bere materia euskalduna inertziaz, grabitatearen indar astunez, hondoratu izana.

***Behi euskaldun guztiok geure zama daramagu gainean eta geure zama gorputzaren atal biburtu zaigu (baita geure arimarena ere).
Agur, beste bat arte!***